

До спеціалізованої вченої ради Д 36.053.02
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філологічних наук, доцента
Левченко Тетяни Миколаївни про дисертаційну роботу

Кирилюк Ольги Леонідівни

**«Дискурс інформаційної війни: лінгвокогнітивний та
психолінгвістичний аспекти»** (Кропивницький, 2023. 490 с.), подану
до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

В умовах становлення українського інформаційного суспільства, розвитку і панування інформаційних технологій дискурс інформаційної війни не тільки став знаково-символічною одиницею в сучасній українській мові, а й почав активно використовуватися як самостійна категорія в науковому дискурсі загалом.

Феномен описуваної прихованої війни став можливий лише в умовах розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Вивчення українського та світового досвіду засвідчує, що сьогодні пряма агресія перестала бути єдиним засобом домінування, у зв'язку з цим сучасна лінгвістика поступово зосереджується на вивченні непрямих форм протиборства, приділяючи особливу увагу інформаційним війнам. Закономірно, що в аналізовану добу зростає інтерес як українських, так і зарубіжних лінгвістів до вивчення дискурсу інформаційної війни. Про це свідчать безперервні дискусії з приводу того, що насправді криється під цим поняттям, а також суперечки з питання коректності та практичного застосування терміносполуки інформаційна війна. Вивчення інформаційного дискурсу в різних аспектах знайшло відображення у працях провідних

дослідників: К. Близнюк, І. Божко, Т. Вільчинської, О. Воляннюк, Г. Вусик, С. Гриценко, М. Жулінської, А. Загнітка, С. Кійко, Н. Костусяк, О. Круглій, Л. Масенко, Г. Мацюк, М. Навальної, Л. Нагорної, Н. Павлик, В. Підкамінної, Н. Петренко, Г. Почепцова, Т. Рубанець, О. Стишова, В. Супрун, І. Шаховської, Н. Шульської, Г. Яворської та інших.

Однак досі немає комплексних робіт, присвячених студіюванню дискурсу інформаційної війни саме в лінгвокогнітивному та психолінгвістичному аспектах. Тому звернення Ольги Кирилюк до всебічного і цілісного спеціального дослідження названої теми докторської дисертації є на часі, вона надзвичайно актуальна.

Уважаємо, що наукова новизна роботи виписана ґрунтовно та мотивована і ракурсом дослідження, і матеріалом, і методикою, а тому не викликає жодних сумнівів і полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві проаналізовано тематику російсько-українського інформаційного протистояння як окремий дискурсивний конструкт та здійснено його ґрунтовне дослідження на основі вивчення текстів збройного конфлікту останніх дев'яти років. Важливо, що в роботі виокремлено ознаки дискурсу інформаційної війни; подано комплексний опис мовних засобів ведення інформаційного протиборства; визначено основні способи мовної маніпуляції; виявлено лінгвальний інструментарій розпалювання ворожнечі, а також засоби мовного опору інформаційній агресії; встановлено основні пропагандистські наративи та актуалізовані в них концепти; змодельовано структуру асоціативно-семантичного поля «ВІЙНА».

Крім актуальності, наукової новизни, значущість дисертаційної роботи визначають методи дослідження, які авторка використала системно й комплексно.

Докторську дисертацію Ольги Леонідівни окреслює струнка й логічна структура викладу, глибина й ґрунтовність розв'язання порушених у ній проблем, вправність використання сучасної лінгвістичної термінології. Правильно сформулювавши мету і поставивши перед собою дев'ять завдань,

дисертантка їх успішно виконала. Переконливим та різнобічним вважаємо як здійснений авторкою теоретичний огляд досліджень інформаційного дискурсу не тільки мовознавцями, а й політологами, соціологами, психологами.

Фактологічна база дисертації Кирилук Ольги Леонідівни є репрезентативною і вагомою, оскільки авторка роботи сумлінно зібрала й опрацювала значний, цікавий і переконливий ілюстративний матеріал – її картотека становлять 10 тисяч мікроконтекстів слововживань, у яких наявний маніпулятивний вплив щодо висвітлення російсько-українського протистояння. На підтвердження теоретичних положень, авторка використала тексти ЗМІ, соціальних мереж, а також офіційні коментарі представників органів державної влади. З метою пояснення суперечливого трактування історичних явищ проаналізувала відповідну тематичну наукову та публіцистичну літературу.

Важливо, що в опонованій роботі на всіх її етапах коректно використано методологію і методiku дослідження мікроконтекстів, яка дала змогу Ользі Леонідівні успішно розв'язати низку поставлених завдань, важливих як у теоретичному, так і в прикладному аспектах. Системний аналіз дібраного фактичного матеріалу вдало здійснено на основі як загальнонаукових методів – аналізу й синтезу, дедукції й індукції, описового, так і власне лінгвістичних методів та прийомів – дискурс-аналізу, концептуального аналізу, теорії побудови фреймових мереж, моделювання асоціативно-семантичного поля, асоціативного експерименту, компонентного аналізу, словотвірного аналізу, морфемного аналізу дериватів, методу кількісного аналізу.

На наше глибоке переконання, структура дисертації науково доцільна і композиційно чітка, що визначено завданнями й методикою дослідження. Праця складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списків використаної літератури, використаних ілюстративних джерел,

лексикографічних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 483 сторінки, із них 393 сторінки основного тексту.

Результати перевірки роботи, аналізу публікацій і тексту дисертаційного дослідження, свідчать про відсутність порушення авторкою академічної доброчесності.

У *вступі* Ольга Леонідівна Кирилюк традиційно, але досить вичерпно й чітко сформулювала всі необхідні складники дисертації відповідно до вимог написання кваліфікаційних робіт. Назви розділів, їх зміст та композиція вмотивовані і не викликають сумнівів.

У *першому* розділі «Теоретичне підґрунтя вивчення дискурсу інформаційної війни» здобувачка детально описала термінологічний апарат дослідження. Зокрема, термінологію в межах позначення воєн та дотичних явищ дисертантка поділила на такі групи: 1) конвенційна війна; 2) інформаційна війна; 3) гібридна війна; 4) мережева війна й розподілила відповідно до тематичних груп з висхідними лексемами. Простудіювавши значний доробок сучасних українських і зарубіжних дослідників, що присвячений політичному дискурсу, дискурсу інформаційної війни, вивченню мови агресії, представила скрупульозний аналіз і систематизацію наявних новітніх теорій, методів та підходів у галузі вивчення інформаційних воєн. Досить докладно схарактеризовано тематику інформаційної війни як окремий дискурсивний конструкт, що має наукові традиції в лінгвістичних дослідженнях: успішно аналізує набір мовних засобів, що дає підстави визначити семантику актуалізованого в мікроконтексті концепту та прослідкувати динаміку виявлених характеристик залежно від мети висловлювання.

Здобувачка чітко визначилася з термінологічним апаратом дисертації: подала, як нам видається, укладнене й науково виважене (що дуже важливо, власне) визначення *інформаційної війни*. Детально описала чотири етапи поширення російського стратегічного наративу про розпад України.

Другий розділ дисертації «Механізми знецінення національної картини світу» присвячено входженню ворожих наративів до українського інформаційного поля. Повністю поділяємо думку дисертантки про те, що внаслідок тривалого інформаційного впливу відбувається заміна фреймового наповнення таких концептів, що формують хибну картину світу реципієнтів, змушуючи їх відмовитися від власної ідентичності.

У *третьому* розділі «Дискурс агресії як складник інформаційного протистояння» авторка студіює дискурс агресії, й окрім ознак, притаманних йому як складнику інформаційного протистояння, визначає низку власних особливостей (агресивність та її субознаки: знецінювальність людського життя, дегуманізувальність, демонізувальність, спонукання до вбивства, розважальність у висвітленні смерті, орієнтованість на стереотипи, упередженість). Похвально, що у процесі аналізу Ольга Кирилюк виокремила 374 категорії мовних засобів вираження розпалювання ворожнечі. Серед них особливу увагу приділено дегуманізувальним і демонізувальним засобам в межах досліджуваного дискурсу, що засвідчило здатність сформувати в суспільстві нетипове сприйняття цінності людського життя, посилити інформаційну підготовку суспільства до морального прийняття фізичного знищення.

Четвертий розділ дисертації «Дискурс опору як складник інформаційного протистояння», присвячено важливому аналізу дискурсу опору в межах нав'язуваної оцінності, що характеризується: спрямованістю на нівелювання шкідливого впливу; героїчністю; відновленістю; гумористичністю; сценарністю; трансформаційністю. Проаналізовано формування мовного інструментарію для створення образу захисника, оборонця, здійснено глибокий аналіз декомунізаційних процесів у топоніміці, що також стали засобом опору в інформаційній агресії. У межах постфольклорних жанрів дисертантка визначає три типи наративів, що відображають збройний конфлікт: 1) наративи боротьби, у межах якого виявлено концептуальні метафори, які репрезентують *вбивство ворога*

концептами *ЛЮБОВ, ДОБРО, РОБОТА, ПОРЯТУНОК*; 2) наративи знущання з дій ворога та знецінення ворожих смислів (виокремлено концептуальні метафори, що об'єктивують квазіутворення «ЛНР», «ДНР», «Новоросія» та концепт *РУССКИЙ МИР* словами на позначення негативних соціальних явищ); 3) наративи іронічного сприймання реакції західних країн на російську воєнну агресію; такі реакції узагальнені в концептах *СТУРБОВАНІСТЬ* та *ЗАНЕПОКОЄННЯ*.

У п'ятому розділі «Структура асоціативно-семантичного поля «ВІЙНА» в українському інформаційному дискурсі» на основі аналізу медійних текстів здобувачці вдалося змодельовати структуру асоціативно-семантичного поля *ВІЙНА* в межах дискурсу російсько-українського збройного конфлікту. Відзначено, що семантичне ядро досліджуваного поля становить група номенів «НАЗВА КОНФЛІКТУ» на позначення воєнних дій в Україні, визначено й два мікрополя «ВОРОГ» і «ЗАХИСНИК». Не оминула увагою авторка й дискусійних теоретичних моментів у досліджуваному питанні, а навпаки – дала їм власну кваліфіковану оцінку. Ольга Леонідівна впевнено відстоює свої позиції, водночас покликається на відомі праці дослідників лексикології, соціолінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики.

Висновки до кожного з п'яти розділів і загальні висновки вцілому відображають реалізацію завдань дисертаційного дослідження.

Уважаємо, що результати представленої дисертаційної роботи, безперечно, мають істотну теоретичну цінність, яка полягає: у поглибленні відомостей про інформаційний дискурс щодо наявності мовних засобів маніпулятивного впливу, виявлення прихованих загроз, а також формують методологічну основу для проведення лінгвістичних експертиз у межах законодавства, спрямованого на захист національних інтересів держави.

Безперечно, запропонована модель дослідження інформаційного дискурсу збагатить методологію студіювання інших галузевих понять, її

можна застосувати до опису різних термінів, і транспонованих номінацій на матеріалі інших мов.

На нашу думку, опонована праця Ольги Кирилюк має ще більше практичне значення, яке полягає в тому, що її матеріали, результати й додатки можуть бути використані під час укладання асоціативних словників, а також у лінгводидактиці ЗВО – під час викладання курсів «Психолінгвістика», «Когнітивна лінгвістика», «Лексикологія української мови», «Стилістика української мови», «Лінгвістика тексту», «Медіалінгвістика», у процесі написання підручників і підготовки навчальних посібників, а також у науковій роботі майбутніх філологів і журналістів. Також цікаві матеріали й отримані результати дисертації варто використати для створення фундаментальних узагальнювальних робіт із лексики та стилістики, а також для укладання словників різних типів – асоціативних, тлумачних. Теоретичними напрацюваннями й практичними рекомендаціями дослідження можна скористатися для відродження питомих і впровадження нових моделей уніфікування досліджуваної лексики.

Принципових зауважень щодо структури, змісту, основних положень і концепції роботи Ольги Леонідівни Кирилюк у нас немає. Проте, відзначаючи істотні достоїнства докторської дисертації такого багатопланового характеру, варто зауважити, що вона не позбавлена деяких недоліків, дискусійних моментів, невправностей і недоглядів. Звертаємо увагу на такі з них:

1. У роботі зазначено, що «у науковій літературі виділяють також *мілітарний (військовий)* і *воєнний дискурси*» (с. 48). З опертям на праці Н. Іщенко Ольга Леонідівна розглядає *воєнний дискурс*. Хотілося б почути, чи вирізняється *мілітарний (військовий)* дискурс?

2. Не можемо погодитися з тим, що лексеми *мазепинці* (с. 139), *москаль*, *москва* (с. 202), *соросята*, *грантоїди* (с. 210), *вишиватник* (с. 218), *хунтята* (с. 211), *кремлеботи* (с. 219), *порохоботи* (с. 219), *зеботи*, *зеботва*

(с. 219) та словосполука *палити вату* (с. 226) – терміни. Обґрунтуйте, чому Ви ці лексеми зарахували до термінів?

3. У роботі наведено і правильно витлумачено багато цікавих лексем, серед яких є жаргонізми. Загалом позитивно оцінюючи ілюстративний матеріал дисертації, у деяких випадках відзначаємо недостатність тлумачення жаргонної лексики та покликань на лексикографічні джерела, наприклад Словник українського жаргону (Л. Ставицька. Київ: Критика. 2005). Зокрема, Ольга Леонідівна наголошує на вживанні жаргонної лексики та жаргонних словосполук: «лексема *«тирить»* належить до жаргонної лексики, має значення «красти» (с. 110); «лексема *мазурик* належить до жаргонної лексики і має значення «шахрай (зłodій)» (с. 110); «традиційним є вживання жаргонної лексики. *«Не такий страшний чорт, як ...мудак з “ядерною валізкою”*» (с. 322); «слово *мочити* на жаргоні означає «вбивати» (с. 227); «також трапляється вживання жаргонних фразеологізмів, наприклад, *дати по рогах* у значенні «вдарити по голові»: *«Ридає вата на Донбасі: / як тільки дали по рогах, / просвітлення настало зразу / в мозгах»* (с. 322). Просимо уточнити, чому не послуговувалися відомими словниками, а витлумачували лексеми самотійно?

3. Варто було б наголосити на одній із динамічних тенденцій сучасної української мови – активізації використання жаргонізмів у писемному та усному дискурсах, натомість читаємо: «лексема *віджати* набула активного поширення з початком воєнних дій на Донбасі. Раніше вона поєднувалася переважно зі словом *бізнес (віджати бізнес)*» (с. 339). Зауважуємо, що аналізована лексема вживається не тільки в такій словосполучі, а давно відома і витлумачена «Словником української мови» в 11-ти томах. Наприклад, 1. Вичавлювати рідину з чого-небудь. *Свіжі ягоди протирають, віджимають сік* (Технологія приготування їжі, 1957, 105). 2. Перучи, стискати та викручувати білизну тощо (Словник української мови: в 11 томах. Том 1, 1970. С. 584).

4. У дисертації Ольга Леонідівна застосувала один із дослідницьких методів психолінгвістики – асоціативний експеримент (4.2.2. Концепт *ДЕКОМУНІЗАЦІЯ* в мовній свідомості жителів перейменованих міст). Зазначимо, що асоціативний експеримент, на відміну від решти методів, дає можливість «зазирнути» у свідомість і здійснити спробу визначити значимість тих чи тих подій, уявлень або нових понять, тому й виникли такі запитання: а) за якими критеріями був сформований список слів, запропонованих у якості стимулів?; б) чи достатньою була така кількість слів-стимулів, щоб визначити структурні та семантичні особливості рефлексом у межах вербальних моделей?; в) як результати експерименту вплинули на побудову Вашого дослідження?

Однак наші зауваження мають рекомендаційний та уточнювальний характер. Вони жодним чином не применшують важливого значення дисертації та її високої оцінки, а лише можуть слугувати імпульсом для дискусії під час захисту роботи й бути стимулом у подальшій науковій праці авторки. Сподіваємося, що дослідниця продовжить роботу над цією важливою і цікавою темою.

Загалом дисертація О. Кирилук є самостійним, творчим, оригінальним, новаторським дослідженням і становить вагомий внесок у сучасну теорію і практику лексикології, стилістики, медіалінгвістики. Авторка виявила відповідну наукову зрілість, уміння добирати, студіювати і класифікувати фактичний матеріал. Основні здобутки праці, її концептуальні положення, висновки й узагальнення, їх повнота, методологічні прийоми самодостатні й принципових зауважень не викликають. Поставлені в дисертації наукові завдання повністю розв'язано з теоретичних і методологічних позицій сучасної лінгвістики. Вагомість та значення наукових здобутків, отриманих автором, поза сумнівом, заслуговують позитивної оцінки. Вважаємо, що в роботі мети досягнуто. Рецензована праця заповнює досі не достатньо вивчену нішу й буде сприяти подальшим лексикологічним студіям словникового складу української мови. Дисертацію оформлено згідно з чинними стандартами і класифікаційними вимогами.

Варто відзначити, що рецензовану роботу підготовлено за чітким планом, вона характеризується логічним викладом досліджуваного матеріалу, власною концепцією, вдало використаним термінологічним і науковим апаратом, переконливим аналізом, доречними ілюстраціями й покликаннями, а також старанно дібраною й опрацьованою науковою літературою (353 позиції), вагомим списком використаних лексикографічних джерел і списком використаних у дисертації джерел.

Усі етапи дослідження, що охоплюють збір матеріалу, його систематизацію й ґрунтовний аналіз, написання висновків, підготовку додатків, дослідниця виконала самостійно. Усі результати наукової роботи отримані дисертанткою особисто, статті написані одноосібно (крім розділів у двох колективних монографіях), а основні результати дослідження апробовано на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Отже, наш загальний висновок: дисертаційна робота Кирилюк Ольги Леонідівни *«Дискурс інформаційної війни: лінгвокогнітивний та психолінгвістичний аспекти»* є змістовним і завершеним науковим дослідженням, яке відповідає всім вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року, № 1197, а Кирилюк Ольга Леонідівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук,
доцент, професор кафедри української лінгвістики
та методики навчання Університету Григорія Сковороди
в Переяславі

ТЕТЯНА Левченко

20.10.2023 р.

ПІДПИС *Левченко Т. М.*
Засвідчую:
Нач. ВК *П. П. Д. Пасічник*